

« zurück blättern vor »

KLAMKA subst. f., ab 1532. **1)** ‘Türriegel, Türverschluss’ – ‘zapadka, spust przy drzwiach’: 1532 BartBydg 113, SPXVI *Pessulum vel pesselum, zavora, sera lignea, qua firmatur ostium, klamka, regyel, zapyeradlo*. ◦ (1565–1600) 1965 Lustr Płoc. 162, SPXVI *klamka, którą kluczem, który jest, otwierają*. ◦ (1647) 1971 J.A.Mor.Kan. 169 *Ani oszukać uprzykrzonej mamki, Ani zaglądać przez dziurę u klamki, Ani dziewczęta obsyłać wieńcami*. ◦ (†1647) 1648 Brud.Ost. A.9, L *Jak śmierć pięścią trąci w domy, Wnet i klamka odpadnie*. ◦ 1781–1783 Jak.Mat.3 407, L *W rumusie klamka służy do otworzenia i zamknięcia na przemian przechodu dla wody*. ◦ 1775–1806 Teat. 6 c 58, L *Części, z których się zamek składa są, rygiel, klamka, zasuwka, deka, sprężyna*. ◦ vor 1808 L *Spuścić klamkę*. ◦ 1820 Lil 211-1, SJAM *Zaledwie przymknę oczy, / Traf, traf, klamka odskoczy*. ◦ 1833 Pielgrzym₁₆ 50-1, SJAM *drukarze zdziwieni znaleźli oficynę pustą i klamkę kotkiem zatknietą*. ◦ vor 1861 SWIL *Drzwi zamknąć na klamkę*. – (SŁA), SPXVI, CN, TR, L, SWIL, SW. **2)** *klamka zapadła, zapadnie* ‘etw. ist geschehen, wird geschehen, das nicht zurückzunehmen, abzusagen ist’ – ‘stało się, stanie się coś, czegoś nie da się cofnąć, odwołać’: 1619 ODP, NKPP *Póki klamka nie zapadnie*. ◦ (1650) 1971 J.A.Mor.Amintas 393 *A nam, jeśli raz zamierzchnie się w oczach, Klamka zapadła i ustać się nie godzi*. ◦ †1685 Markowicz 294, KUBALA *Odpowiedziałem nato, że [...] teraz już klamka zapadła i kontrakt przy świadkach [...] zawarty*. ◦ 1691 Bardz. Luk. 157, L *Zapadła nędznym klamka*. ◦ (1755–1758) 1772–1775 Boh.Kom.2 126, L *Zapadła klamka, musisz pójść na szubienicę*. ◦ 1889 Kaczk.Olbracht. III 211, DOR *W tydzień potem odbyły się zaręczyny – i ślub naznaczono na św. Piotra i Pawła. Za czym klamka zapadła*. ◦ 1952 Past.Lira 212, DOR *Klamka zapadła, gdy sprawa wygrana, gdy rzecz już skończona i przegłosowana*. – L, SWIL, SW, LSP, DOR (fraz.). **3)** ‘Türgriff, Türklinke’ – ‘ruchoma, metalowa rączka połączona z zamkiem w drzwiach’: 1747 Tr 3413 *Klamka za kluczkę zapada*. ◦ (vor 1792) 1951 Kit.Opis 532 *Drzwi do karety zamykały się żelaznymi klamkami, zewnątrz przyprawionymi, mającymi mosiężne trzonki albo kółka, [za które...] ujęta klamka podnosiła się otwierającemu i spuszczała na dół zamykającemu karete*. ◦ 1834 PT VIII 317, SJAM *Chwilę czekał Tadeusz, nim w klamkę zadzwonił*. ◦ vor 1835 TROI *Uderzył w klamkę, auf die Klinke schlagen*. ◦ (1846) 1896–1897 Bog. Rodin I 43, DOR *Odsunął żelazny rygiel, szarpnął klamkę i drzwi otworzył*. ◦ 1952 Rudn.A.Morze 442, DOR *Gdy nacisnął klamkę, drzwi ustąpiły*. – (SŁA), L, SWIL, SW, LSP, DOR. **4)** *trzymać się, czepiać się pańskiej klamki itp.* ‘in eines Herren Gunst leben, sich aushalten lassen, an einem herrschaftlichen Hof leben’ – ‘żyć, utrzymywać się z łaski pana; żyć na

pańskim dworze': 1783 Zabł.Amf. 12, L *Zawsze nam powinność marę wystawia honoru, Żeby się u wielkiego klamki trzymać dworu.* o 1775–1806 Teat.43c 142, L *Szlachcic ledwo odsadził synala od mamki, Już go uczył, iak pańskiey miał się trzymać klamki.* o (1815) 1969 Niemcewicz Sieciechowie 23 *Trzymaj się choć klamki dworskiej.* o 1880 Zalewski Kaz.Pod. Pod 79, NKPP *Jest blisko klamki pańskiej.* o (1903) 1948 Gomul.Miecz I 68, DOR *Rej wiedli przybycze: wszelkiego rodzaju hałastra czepiająca się pańskiej klamki, dworskie i obozowe ciury.* o 1928 Nowaczyński WW WW 150, NKPP *Wisieć przy pańskiej klamce.* o 1952 Budzyk Lit. IX 49, DOR *Trzymanie się klamki pańskiej sprzyjało powstawaniu panegiryków i panegiryzmu.* – L, SWIL, SW, LSP, DOR (fraz.). **5)** 'an einem Pfosten befestigter Ring zum Anbinden von Pferden' – 'kółko przy słupie służące do przywiązywania koni': [hapax] 1838 Pauli Pieśni 221, DOR *Klamką zwano dawniej kółko przy słupie, do którego konie przywiązywano. Po dworach były zwykłe przy słupie trzy takowe kółka: złote, srebrne i żelazne dla różnych stanów przeznaczone.* – (SLA), SW (gw.), DOR (daw.). **6)** 'Sperrschloß, Falle, Gefängnis' – 'zatrask, pułapka, więzienie, koza': [einzQu.] †1896 Kaczk., SW *Zapakowano go z innemi do kozy. Inni powychodzili jako tako z tej Klamki.* o †1896 Kaczk., SW *Nie Miron, lecz właśnie Talja upadła tu w klamkę.* – SW sowie SPA 1929. **7)** 'Falte am Bauernkittel' – 'zakładka przy sukmanie': [einzQu.] †1902 Dyg., SW *Sukmany białe z czerwono podszytymi klamkami na rękawach.* o (†1902) 1950–1953 Dygas.Publ. 264, DOR *Chłopi noszą białą kamizelę (...) z klamkami przy kieszeniach. A na wierzchu pas kowany.* – SW, DOR (gw.). **Etym: 1)** nhd. *Klamme* subst. f., 'Klammer; Fessel, Klemme', GRI, nur für Inh. 1, 2, 4, 6. **2)** nhd. *Klemme* subst. f., 'Werkzeug zum Festhalten; Käfig, Gefängnis', GRI. **3)** nhd. *Klampe* subst. f., 'Klinke am Türschloß', GRI, nur für Inh. 3. **Der:** *skobel* subst. m., bel. seit 1407, STP, zuerst geb. L, nur für Inh. 1; *zamek* subst. m., bel. seit 1399, STP, zuerst geb. MAČZ, nur für Inh. 1; *zaporka* subst. f., bel. seit 1643, L, zuerst geb. L, nur für Inh. 1; *zawora* subst. f., bel. seit 1643, L, zuerst geb. MAČZ, nur für Inh. 1. †*klinka*, †*rygiel*. **Der:** *klameczka* subst. f., zuerst geb. L. **❖** Inhalt 3, der heute dominierende, ist eine verhältnismäßig moderne Entwicklung; heute wird, um die Tür zu öffnen, die Türklinke gedrückt: *naciskać (na) klamkę* (s.o.), *uderzyć w klamkę* (s.o.), *zadzwoić w klamkę* (s.o.). Früher bezeichnete jedoch md. und nd. *klincke* den auf und nieder gehenden Riegel des Türschlosses, wie das neuhochdeutsche Syntagma *die Klinke ist eingefallen* (GRIMM) zeigt. Daß es sich bei *klamka* um den gleichen Vorgang handelt, beweist Inhalt 2, ursprünglich *zapadać* 'einfallen' (später übertragen). Vgl. noch TROJAŃSKI 1835: *klamka się nie chce zamknąć* = *der Riegel will nicht in den Klinkhaken greifen*. Dazu auch *spuścić klamkę* (s.o.). Inhalt 3 entstand also

durch die Übertragung der Bezeichnung des Riegels auf den sichtbaren Teil der Einrichtung, den Drücker, den Handgriff. Der technische Vorgang und die Bezeichnungen waren im traditionellen Türschloß die gleichen, unabhängig davon, ob der Riegel von einer Türklinke oder vom Schlüssel in Bewegung gesetzt wurde (vgl. den Beleg von 1565–1600). Noch älter ist wohl die “Fall–Klinke der Thür, die man mit einem Schnürchen aufzieht” = *klamka, zapadka ze sznurkiem do otwierania*” (TROTZ 1744 s. v. *loqueteau*), eine Einrichtung, für die GRIMM (11, 1194 I.2b) einen Beleg aus der Chronik des Nikolaus v. Jeroschin (14. Jh.) anführt. Noch älter dürfte die einfache Einrichtung aus einem hölzernen Pflock (vgl. †*klinka*) und einer Krampe am Türpfosten sein. Poln. *skobel* bezeichnet übrigens sowohl ‘Riegel’ als auch ‘Krampe, Klinkhaken’. Unser Inhalt 4 von *klamka* geht wohl auf Inhalt 3 zurück, denn an einem ‘Riegel’ (= Inhalt 1) kann man sich nicht halten. Inhalt 5 kann sich aus der Verwendung von Ringen bei bestimmten Türgriffen (vgl. den Beleg von Kitowicz, s.o.) ergeben. Inhalt 6 geht wohl auf ‘Sperrschloß’ (vgl. Inhalt 3) zurück, übertragen auf ‘Falle’ und ‘Gefängnis’ (jedoch nicht aus der Gaunersprache: der Inhalt fehlt bei KURKA und LUDWIKOWSKI und WALCZAK). Die herkömmliche Etymologie ist nhd. (md. / mnd.) *klincke* (BRÜCKNER SE), was jedoch die phonologische Form nicht erklärt (SŁAWSKI SE). Daher schlägt SŁAWSKI SE mhd. *klam(m)* (LEXER) ‘Klammer, Fessel, Haft’ oder mhd. *klam(m)e* (LEXER) ‘Klemme, Fessel, Klammer’ vor. Die zuletzt genannte Herleitung würde zwar die phonologische und die morphologische Form *klamka* erklären (mit dem femininen Suffix *-ka*, wie *dulka*, *nerka* usw.), nicht aber die Semantik. Das bei GRIMM für ‘Türdrücker’ und bei TROJAŃSKI 1835 (s.v. *skobel*) für ‘Riegel des Türschlosses’ belegte *klampe* bietet auch eine Erklärung für die phonologische Form, entweder über **klampka* (assimilatorischer Ausfall des *-p-*) oder mit Ersetzung der Lautfolge */-pa/* durch das Suffix *-ka*. Allerdings hat Vielleicht das sehr weit verbreitete frühnhd. *klin(c)ke* (ursprünglich mittel- und norddeutsch) doch eine Rolle dabei gespielt, siehe GRIMM 11, 1195 II.3 und III.4a: sogar nordfrz. *clenche* u. dgl. ‘Türriegel’ wird vom altnl. *klenke*, altfränk. **klinka* (BLOCH und WARTBURG) abgeleitet. Jedenfalls wurde wohl der Übergang Inhalt 1 → Inhalt 3 vom nhd. *klinke* beeinflusst. Vgl. †*klinka*.